

Tudtam, hogy készül Németh László munkáinak CD-ROM-on történő kiadása, mégis meglepődtem akkor, amikor a Németh Magda által megcímzett borítékból a vékony tok, majd pedig az egyetlen lemez előkerült. Több az, amit nem tudok a gépről, mint az, amit tudok, mégsem érzem magamtól teljesen idegennek, most mégis megdöbbenem, amint végiggondoltam, hogy a sokat író, s ma már szinte grafománnak tartott Németh László valamennyi munkája rajta van ezen az egyetlen lemezen. (Aztán kiderült, hogy nemcsak a valamennyi művet, azaz a lila-arany-fekete szegélyű életműsorozat huszonöt kötetének anyagát találjuk meg a lemezen – az egykori sorozat borítójának lilája egyébként a kazetta borítóján, úgy tűnik, hogy végérvényesen rózsaszínűvé változott –, hanem levelezésének négy vaskos kötetét is, aztán a Hartványi István és Kovács Zoltán által összeállított bibliográfiát és a *Németh László élete képekben* című anyagát: négy száz fényképet és a hozzájuk tartozó szövegrészleteket.) Ismertem Domokos Mátyás számítását az életmű terjedelméről: 6 mintegy ezer ívre, azaz negyvenmillió betűre becsülte a terjedelmet – a lemez igazolja ezt a számítást, tegyük hozzá: szóköz nélkül –, s bármennyire is tisztában voltam az adatrögzítés és tárolás lehetőségeivel, mégiscsak megéreztem az írással foglalkozó ember kiszolgáltatottságát vagy inkább parányi voltát: egy szinte teljes egészében végigírott élet, mintegy száz önállóan megjelent kötet, s mindez itt van, ezen az egyetlen lemezen, az eligazító bibliográfiával és a kísérletnek is nevezhető képekkel együtt.

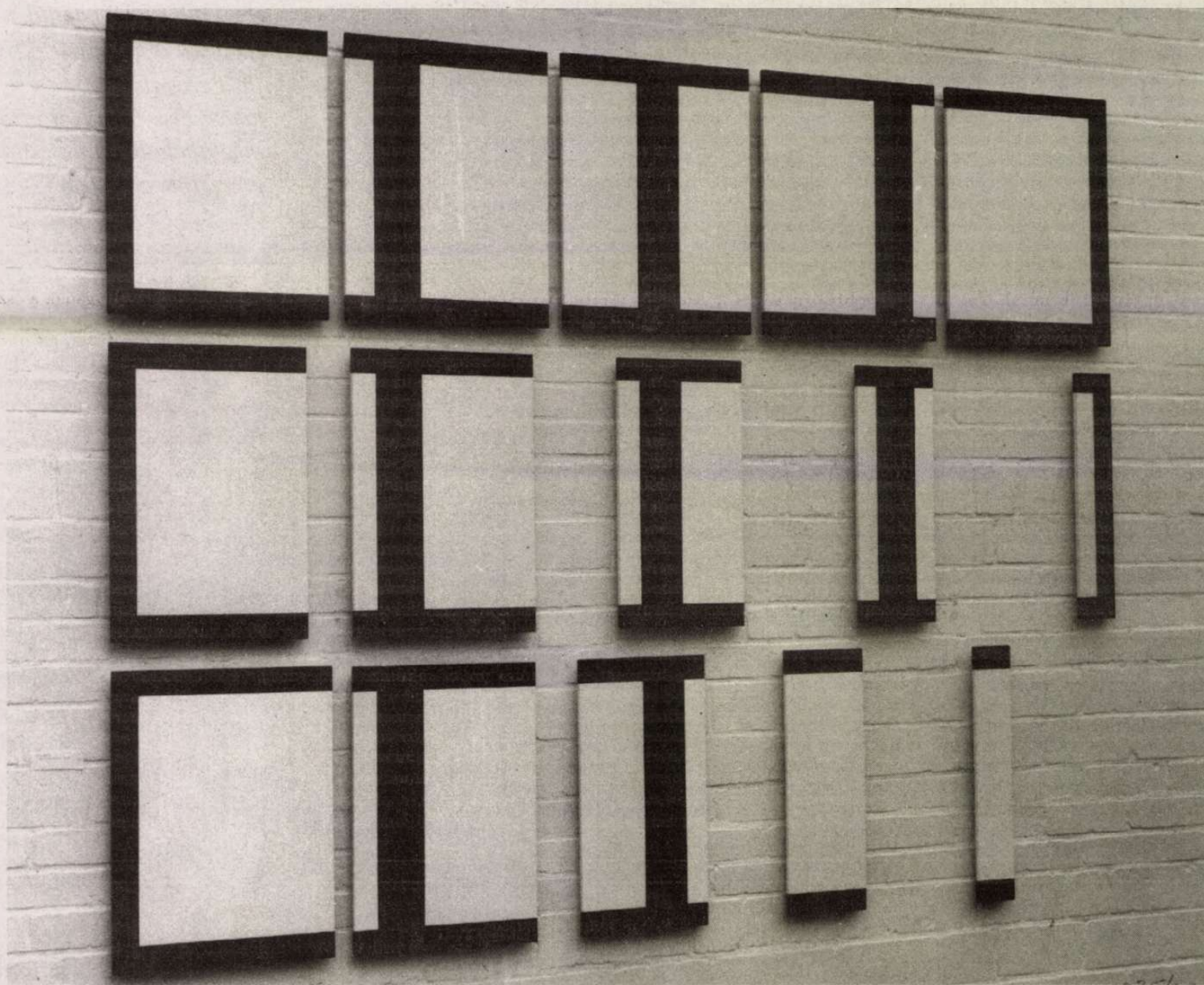
Mindez azonban még a rácsodálkozásból következik. Ahogy a *szolgáltatások* sora is: ha tudjuk, hogy mit és hol keressünk, akkor pillanatok alatt rátalálhatunk a betűtengerben, de azt, hogy mit keressünk, már a keresés előtt tudnunk kell, mert egyébként lehetetlen eligazodni a rengeteg betű között. És bármelyik szöveg tetszés szerint vágható, másolható, sőt, akár felül is írható. A szöveg megváltoztatható, s a változásokkal együtt elmenthető, a kérdés csak az, mi keletkezik akkor, ha belenyúlunk a szövegbe. Ezután következik a legfontosabb lehetőség, a keresés, de erről később. Ennél azonban talán lényegesebb az, hogy az itt felbukkanó szövegeknek nincs történetiségük: az időrendet már az életműsorozat eltüntette, ám annak a sorozatnak mégiscsak volt története, így a sorozat mögé lehetett látni a megelőző történeteket: az *Ember és szerep* történetét, azzal, ahogy a kötet utolsó lapjain Németh először rendszerezte a maga munkáit, aztán a *Tanu* történetét, a *Kisebbségben*ét, a *Minőség forradalma* címet viselő kötetekét, s így tovább. A történetiséghez hozzátartozott a forma is, a sárguló, szinte már töredező papír, a szépen metszett címbetű, néha az elegáns tükör vagy éppen a sűrűn szedett szöveg. Így vagy úgy, az életmű történetiségéről beszélt valamennyi, arról, hogy Németh gondolkodása az időhöz kapcsolódott, az időben és az idő által formálva bomlott ki. (A kötetek, valahányszor kézbe vettem őket, felidéztek egy másik történetet is, annak a történetét, ahogyan találkoztam velük.) De hát ez is csak viszonylagos megállapítás, ahogy a könyvek és füzetek, úgy a lemezek is teremhetnek maguknak történetiséget. A valódi kérdés az, hogy mire lehet használni ezeket a lemezeket. Nem követtem végig azt, amit a Németh László-műveket tartalmazó lemezeiről már leírtam ennek kapcsán: a lényeg az, hogy egyrészt nagyon sokra, ha jól készítik elő azt a szöveget, ami a lemeze kerületébe kerül, s annál többre, minél jobban készítik elő a lemeze kerületébe kerülő szöveget – a Németh-lemez kapcsán ez nem történt-történhetett meg, hiszen az életműkiadás egyre rosszabbnak tűnő közzétételét vették át –, másrészt nagyon kevésre, s annál kevesebbre, minél inkább túllép a közölt szöveg az egyszerű információhordozáson, s művészi jellegűvé válik, az ilyen esetekben ugyanis a szövegre való rákérdezés majdhogynem lehetetlenné válik, hiszen a művészség jellemzői nem a szöveg szintjén jelennek meg. A részletesebb elemzést félretéve csupán megkérdem, hogy Németh *iszony*-fogalmának tartalmi jellemzői meghatározhatók-e az *iszony* kifejezésnek abból a négyeszeri előfordulásából, amelyre az *Iszony* című regényben bukkanhatunk rá? S mit mondhatunk az *irgalom*-tan tartalmáról, immáron azt is tudva, hogy ez a kifejezés az *Irgalom* című regényben nem található meg? Ha nincs jelen, akkor miképpen kérdezhetünk rá? Nyilván csak áttételeken keresztül, ezekhez az áttételekhez azonban hiányoznak a fogódzóink...

S mégis: mindezek ellenére sem fordulnék el a géptől. Már csak azért sem, mert magam is használom, munkahelyemre, a *Forrás* szerkesztőségébe az írások nagyobbik része e-mailen vagy „lemezen” érkezik, a magam írásait is a „gépbe” ütöm be, ezért aztán évek óta azon gondolkodom, hogy különbözik-e a számítógépbe írt írás attól, amit kézzel írnék vagy az írógépbe fűzött papírra gépelnék, szeretném azt mondani, hogy nem, de hát nem mondhatom, mert tudom, hogy különbözik, s mégis minden esetben a gépet választom... Előfel-

tevéseim szerint – mégsem tudom, hogy így van-e, ellenőrizni az ilyen jellegű előfeltevéseket egyáltalán nem lehet – a kézzel írott szöveg erősebben a kötődik a gondolkodáshoz, a „gépbe” írott viszont a közmegegyezés szerint kialakult nyomtatott forma uralkodik, talán előbb, mint ahogyan kellene, hiszen maga a szöveg is a nyomtatott forma látása közben formálódik – a számítógép előtti időszakban ilyen sem nagyon fordulhatott elő. Ha eddig jutok a gondolkodásban, akkor mindig a kézzel író barátaimra gondolok, azokra, akik éveik-évtizedeik írnak és újrafírják kézzel, s csiszolják vagy éppen diktálják szövegeiket-írásaikat, így csiszolódik az minden apró összetevőjében az elképzeltnek megfelelően tökéletessé. A ránk öröklődött hagyományok szerint a szöveggel való birkózás a papír segítségével történt, mióta a papír egyáltalán létezik. De nem történhet meg ez a birkózás, küzdelem a számítógép segítségével? Vagy éppen csak a rögzítés? De, megtörténhet. Buda Ferenc verseinél már csak a rögzítés a papírra írás, vagy gépelés, vagy a számítógépbe való beütés feladata, mert mire eddig eljut, addigra a vers a gondolkodásában véglegessé formálódott. Így lehetett ez Baka Istvánnál is, hiszen utolsó, igaz, hogy töredékben maradt versének szövegét felesége az elektronikus írógép memóriájában találta meg. A vers szövegét idemásolom:

FÜZI LÁSZLÓ:

Gép, lemez, irodalom

Maurer Dóra munkája

Sztyepan Pehotnij feltámadása

1.
Nem leltem sírra, így hát visszajöttem,
Van föld alattam, ám nincs ég fölöttem.
S volna is, mit kezdenék vele, –
Annak az égnek úgyszincs istene.

Találkoztam, míg életem, angyalokkal,
Nem eggyel, s azt se mondhatnám, hogy sokkal,
De szárnyuk mára zúzmarás, hideg, –
Nem üznek el, de meg se védenek.

Voltam, ki voltam, s vagyok, ki vagyok,
De nem leszek – csak ennyit tudhatok
Előre, biztosan, de semmi más,
Így ülj meg s a bűnöm így bocsásd!

2.
(.....)

A magyar irodalom egyik nagy verse ez, töredék-voltában is teljes és gazdag, s önnön létén túl visszamatat Dsida *Sírfeliratára* is. S még mi minden másra. Változtat-változtat-hat-e értékén az, hogy nem kézírásban, a verssel – s Baka esetében már a léttel – való küzdelem nyomatát megőrizve, hanem egyszerű állapotában, a korábbi változatokat mintegy törölve-eltüntetve maradt ránk? Nem, ez az értékén nem változtat semmit, miért is változtatna, csupán a verset közzéoló foglósok dolgát nehezíti meg, hogy nemcsak a végleges változat nem maradt fenn, de a korábbi, a mostani, s így kényszerűen véglegesként őrződött megelőző kísérletek sora sem, egyes kérdések eldöntéséhez, mi több, felvetéséhez sem találunk fogódzót. (Ez a fogódzó nélküli állapot végig jelen volt abban a beszélgetésben, amelyet erről a töredékről Várady Szabolccsal folytattam, mielőtt a vers megjelent volna a *Forrás* Baka Istvánra emlékező összeállításában.)

Maga a kérdés felvetése is Márai Sándor megjegyzését juttatta eszembe: „Nem a computer tehet róla, hogy az emberek nagy többsége ma is bárgyú, hanem az ember, aki minden civilizációban, így a mostaniban is, hajlamos a szellemi tunyaságra, mert nem élvezőképes, csak fogyasztóképes. Ha Szent Ferenc ma élne, nemcsak Tűz testvért, Víz nővért, a csillagokat, növényeket

zadban az emberek büszkén hirdették, hogy már 80 nap alatt lehet körülutazni a földet, ma 90 perc alatt. (...) Mi a »jobb«? Mindenestől ma sokkal gyorsabban és tovább élünk.” Nyereségnek ez sem kevés, a kérdés azonban az, hogy mit kezdünk ezzel a meghosszabbított élettel. S az, hogy az említett gyorsaság megfelel-e az ember természetes hajlamainak. Néha azt érzem, hogy nem. Szentendre és Kecskemét, Kecskemét és Szentendre ma egyóránnyira van egymástól, a gondolkodásomban viszont távolabb. Kecskemét és Pozsony ma háromóránnyira van egymástól, Győr Kecskeméttől kétóránnyira, mikor elindultam otthonról az egyetemre, Szegedig éppen egy napot töltöttem a vonaton. A repülőgépekről most nem beszélek, amit eddig mondtam, azokkal kapcsolatban mindez hatványozottabban igaz, de ha a gyorsuló sebesség nem is felel meg természetes tér- és időérzékelésünknek, majd alkalmazkodunk hozzá, mindig így volt ez...

Ha Szent Ferenc ma élne... – mondta Márai, magam pedig azt gondolom, hogy Baka István verse akkor sem lenne más, ha papíron maradt volna ránk, s Németh László életműve sem veszítene akár történetiségéből sem, ha keletkezésének törvényeit figyelembe véve került volna a lemeze. (S hogy nem így került rá, arról nem a lemez készí-

és állatokat ünnepelné testvéri himnuszokkal, hanem a léghűtést, a computert, az interkontinentális telefont. Himnusz írta Frigidaire testvérhez és Gépkocsi nővérhez. Mert ez mind módot ad, hogy az élet olyan elviselhető legyen, mint ezelőtt soha még.” Márai, az újabban sokat idézett és nosztalgikusnak tartott Márai azonban mást is mondott, Orwell esztendejében, 1984-ben írta a következőket: „A század küszöbén érkeztem ide – mármint a világba, F. L. – és ha viszagondolok életem első évtizedére, amikor a XIX. század még valóság volt, csak arra emlékezem, hogy a mindennapos élet elmondhatatlanul fáradtságosabb, primitívebb, egészségtelenebb volt, mint az átkozott XX. század, amikor emberek százmillióját ölték meg háborúkban és forradalmakban, de ugyanakkor a létezés emberibb volt a tömegek számára is, mint a XIX., vagy bármely előző században. (...) A XIX. szá-

tói tehetnek, hanem úgymond a szakma, azért, mert máig nem teremtette meg egy hiteles Németh László-kiadás alapjait. Más kérdés, hogy erre a korábbi politikai és a mai anyagi feltételek közepette az úgynevezett szakmának nem is nagyon volt lehetősége.) A mű, ha megteremtője megvívja a maga küzdelmét a létrehozásáért, nem veszíthet azzal, hogy milyen eszköz játszott szerepet létrejöttében. S ha veszít is valamit, akkor nyer is: minden átalakulás veszteségek és nyereségek sorozatából áll. Valami hasonló mondható el az egyre inkább teret nyelő CD-ROM-ok „megszóltatásáról” is: önmaguktól nem nyílnak meg, faggatásukhoz nagy türelem, az adott szöveg ismerete, s ahogy Lengyel András mondja, ha ez a kérdés felvetődik közöttünk, világtudás, a világról való biztos tudás szükséges. Éppen az, ami nélkül a papírlapok faggatásakor sem jutunk semmire...